

“3+3”ün işlək mexanizmə çevrilmə vaxtı çatıb

Cənubi Qafqazda son illər formalaşan yeni geosiyasi reallıqlar regiondaxili əməkdaşlıq və dialoq mexanizmlərinə ehtiyacı daha da artırıb. Məhz bu kontekstdə “3+3” formatı bölgədəki problemlərin region ölkələrinin özləri və birbaşa qonşular arasında müzakirə olunmasını hədəfləyən alternativ siyasi platforma kimi diqqət cəkir. Bu əməkdaşlıq formatında nazirlər səviyyəsində üçüncü görüşün hazırlıq mərhələsinə keçilməsi regionda diplomatik aktivliyin artdığını göstərir. Rusiyanın xarici işlər naziri Sergey Lavrovun Türkiyə mediasına verdiyi müsahibədə görüşün yerinin seçiləcəyinə dair açıqlaması “3+3”-ün gündəmdə olduğunu təsdiqləyir.

Əvvəlcə onu qeyd edək ki, bu formatın tarixi və siyasi kökləri “Qafqaz evi” konsepsiyası ilə sıx bağlıdır. Vaxtilə regionun vahid təhlükəsizlik, iqtisadi və mədəni məkan kimi formalaşdırılmasını nəzərdə tutan bu yanaşma Qafqaz xalqları arasında qarşılıqlı etimadın və birgə məsuliyyətin artırılmasını hədəfləyirdi. Müasir mərhələdə Azərbaycanın təşəbbüsü və rəsmi Ankaranın dəstəyi ilə formalaşan “3+3” məhz bu konsepsiyanın praktik və daha realist davamı kimi çıxış edir. “Qafqaz evi” anlayışında olduğu kimi, burada da əsas prinsip regionun taleyinin bölgə aktorları tərəfindən müəyyənləşdirilməsidir.

Lavrovun açıqlamalarında diqqətçəkən məqamlardan biri Gürcüstanın hələlik bu formatda iştirakdan çəkinməsidir. Rusiya XİN başçısı Tbilisinin mövqeyinə baxmayaraq, “qapının açıq” olduğunu vurğulamaqla formatın inklüziv xarakter daşdığını nümayiş etdirib. Gürcüstanın ehtiyatlı mövqeyi isə onun Qərb strukturları ilə inteqrasiya kursu və Rusiya ilə münasibətlərində mövcud gərginliklə izah olunur. Bununla belə, formatın davamlılığı və konkret nəticələr verməsi Tbilisinin gələcəkdə mövqeyini yenidən nəzərdən keçirməsi ehtimalını istisna etmir. Digər tərəfdən, “3+3” təşəbbüsünün siyasi çəkisini artıran amillərdən biri Türkiyənin bu prosesdə fəal rol oynamasıdır. Lavrovun Türkiyənin xarici işlər naziri Hakan Fidanın təşəbbüsü aktiv şəkildə dəstəklədiyini xüsusi vurğulaması Ankaranın Cənubi Qafqazda artan diplomatik nüfuzunun göstəricisidir. Türkiyə bu format vasitəsilə həm regional sabitliyin möhkəmlənməsində, həm də nəqliyyat-tranzit layihələrinin irəliləməsində açar oyunçu kimi çıxış etməyə çalışır.

ABŞ-da Donald Trampın hakimiyyətə qayıdışı, ötən il avqustun 8-də Vaşinqton razılaşmasından sonra formalaşan yeni siyasi konfigurasiya və TRIPP çərçivəsində artan diplomatik fəallıq Ağ Evin regiona marağını ortaya qoyur. Bu kontekstdə “3+3” formatının gələcəkdə ABŞ-ın iştirakı ilə “4+3” modelinə transformasiyası gündəmə gələ bilər. Mövcud reallıqlar göstərir ki, sözügedən formatın fəlsəfə-

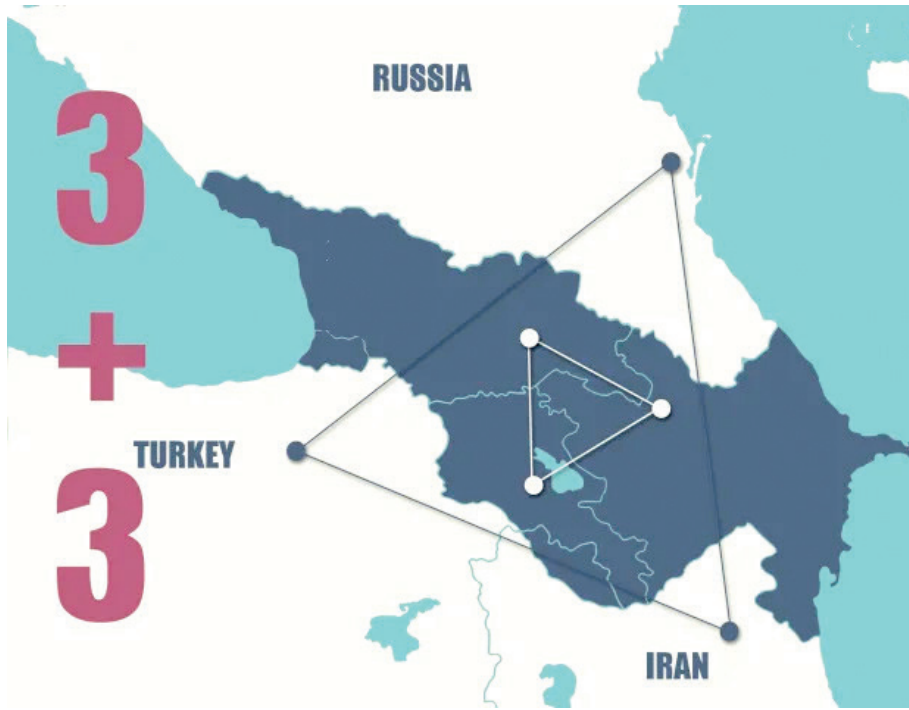
si məhz regiondan kənar güclərin birbaşa institusional iştirakını istisna etməyə hesablanıb. Bu model böyük güclər arasında rəqəbat meydanına çevrilmiş Cənubi Qafqazda regional subyektiyin qorunmasını əsas prinsip kimi irəli sürür. Lakin bu heç də rəsmi Vaşinqtonun formatda heç vaxt iştirak etməyəcəyi anlamına gəlmir. Ən azından, birbaşa olmasa belə, dolayısi ilə, yəni enerji və digər sahələrdə əməkdaşlıq ABŞ-ın “3+3” formatında iştirakına zəmin yarada bilər.

Qərbi Kaspi Universitetinin professoru, politoloq Fikrət Sadıxov XQ-yə açıqlamasında bildirdi ki, “3+3” formatı rəsmi Bakının maraqlarına cavab verən mexanizmdir. Onun sözlərinə görə, vaxtilə onun gündəmə gətirilməsinin təşəbbüskarı

məhz Azərbaycan olub: “Bu format regional təhlükəsizliyin təmininə yönəlib və artıq bu çərçivədə bir neçə görüş keçirilib. Eyni zamanda, onu da nəzərə almaq lazımdır ki, geosiyasi reallıqlar dəyişir. Məsələn, hazırda Gürcüstan hələlik bu formata qoşulmaqdan imtina edib. Bunun əsas səbəbi Tbilisi və Moskva arasında münasibətlərin faktiki olaraq sıfır səviyyəsinə düşməsi, diplomatik əlaqələrin mövcud olmamasıdır”.

Politoloq İranda baş verən hadisələrin regiona və birbaşa “3+3” formatına təsirini də istisna etmədi. Amma onu da bildirdi ki, Qafqaz ölkələrinin hamısı İranda sabitliyin hökm sürməsində maraqlıdır. Onun fikrinə, başqa bir məsələ Ağ Evin “3+3” formatında iştirakıdır: “Bu, Vaşinqtonla Tehran arasında mövcud gərginliklər fonunda, demək olar ki, mümkünsüzdür. Bu formata

ABŞ-ın daxil olması məsələsinə mən ehtiyatla yanaşıram. Doğrudur, ABŞ Zəngəzur dəhlizi (TRIPP) ilə bağlı öz mövqeyini ortaya qoyur və danışıqlar çərçivəsində müəyyən addımlar da atıb. Bununla belə, “3+3” regional formatdır və bu çərçivədə regiondan kənar ölkələrin digər dövlətlərlə münasibətləri bu mexanizim üzərindən inkişaf etdirməsi real görünür. Xüsusilə ABŞ–Rusiya, ABŞ–İran münasibətlərinin mövcud durumu və paralel problemlər bunu çətinləşdirir”.

Politoloq Tofiq Abbasov qeyd etdi ki, “3+3” formatının mövcudluğunu qorumaq üçün onun yaradılmasında iştirak edən rəsmi Bakının formata verdiyi töhfə

həyatı əhəmiyyət kəsb edir: “Məlumdur ki, “3+3” formatı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə meydana gəlib və bu təşəbbüsü ilk olaraq Türkiyə lideri dəstəkləyib. “3+3” formatı mahiyyət etibarilə regionda təsir gücünə malik üç böyük dövlətin və onlara coğrafi və siyasi baxımdan yaxın olan nisbətən kiçik 3 ölkə-

nin iştirakına əsaslanır. Bu ikinci üçlük daxilində isə Azərbaycanın rolu son dərəcə vacibdir. Çünki ölkəmizin artıq orta gücə çevrilməsi beynəlxalq birlik tərəfindən müsbət qarşılanır. Digər tərəfdən, ölkəmizin xarici əlaqələri, enerji və nəqliyyat layihələri, eləcə də irəli sürdüyü təşəbbüslər real nəticələr verən, işlək mexanizmlərdir. Bu layihələr praktiki olaraq həm Azərbaycana, həm də tərəfdaşlarımıza və qonşu ölkələrə ciddi faydalar gətirir”.

Politoloq vurğulayıb ki, “3+3” formatının bu mərhələdə əsas rolu hərbi qarşıdurma və sülh məsələləri ilə bağlı qəti mövqe ortaya qoymaq olmalıdır. Onun sözlərinə görə, bu mövqe şübhəsiz ki, rəsmi Bakının diplomatik xəttinə tam uyğundur: “Azərbaycan bütün mürəkkəb və mübahisəli məsələlərdə sülhə hazır olduğunu açıq şəkildə bəyan edir və hesab edir ki, mövcud suallara yalnız diplomatik yollarla əsaslandırılmış və tutarlı cavablar tapılmalıdır. Eyni zamanda, bu proseslər fonunda destruktiv mövqedən çıxış edən qüvvələrin fəallığı da müşahidə olunur. Belə yanaşmalara imkan vermək, onlara meydan açmaq qətiyyətinə yolverilməzdir. Çünki müharibəni dəstəkləyib sülhü rədd edən mövqelər ümumi maraqlarımıza, kollektiv iradəmizə və gələcək niyyətlərimizə ziddir”.

Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzinin (BMTM) əməkdaşı Fuad Abdullayev isə hesab edir ki, bu format rəsmi Bakı üçün həyatı əhəmiyyət daşıyır, əsas məsələ bölgədə sabitliyin qorunub-saxlanmasıdır: “Azərbaycan üçün əsas prioritet regionda sabitliyin möhkəm-

ləndirilməsi və kommunikasiya xətlərinin açılmasıdır. Bu kontekstdə “3+3” formatını alternativsiz mexanizm kimi deyil, mövcud ikitərəfli və çoxtərəfli platformaları tamamlayan əlavə dialoq vasitəsi kimi dəyərləndirmək olar. Azərbaycan tərəfi dəfələrlə vurğulayıb ki, regionda davamlı sabitliyin təmin olunması üçün çoxtərəfli dialoq platformalarının mövcudluğu vacibdir və bu cür təşəbbüslər sülh mühitinin formalaşmasına töhfə verə bilər”.

Ekspert formatın hazırda praktik effektivliyinin müəyyən məhdudiyyətlərlə üzləşdiyini qeyd etdi: “Qeyd etmək lazımdır ki, bu format indiyədək tam tərkibdə fəaliyyət göstərə bilməyib. Gürcüstan bu platformada iştirak etmir. Gürcüstan tərəfi hesab edir ki, Rusiya ilə eyni regional platformada təmsil olunmaq onun ərazi bütövlüyü məsələsi kontekstində, dolayısi ilə milli maraqları baxımından uyğun deyil. Məhz formatla bağlı əsas narahatlıq da bundan qaynaqlanır. Nəticə etibarilə, Gürcü-

cüstanın iştirakı olmadığı üçün bu mexanizim faktiki olaraq “3+2” və ya “5+1” formatında fəaliyyət göstərir və “3+3” tam mənada işlək vəziyyətdə deyil”.

F.Abdullayev Ağ Evin bu formata iştirakına da münasibət bildirib. Onun sözlərinə görə, bu ssenari real görünür: “Çünki “3+3” region ölkələri arasında dialoq üçün nəzərdə tutulub. Digər tərəfdən, mövcud geosiyasi vəziyyət də belə bir genişlənməyə imkan vermir. Xüsusilə ABŞ ilə İran arasında yaşanan gərginlik bu ehtimalı istisna edir”.

Nəticə etibarilə, “3+3” formatında nazirlər görüşünün hazırlıq mərhələsinə keçilməsi Cənubi Qafqazda regional diplomatiyanın institusionallaşması istiqamətində atılan növbəti addım kimi qiymətləndirilə bilər. Bu format hələlik bütün problemləri həll edən mexanizim olmasa da, region ölkələri üçün dialoq və qarşılıqlı anlaşma platforması yaratmaq baxımından mühüm siyasi alət olaraq qalır.

Tacir SADIQOV
XQ